

УДК 330.341.1

М.В. Поплавський

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ КОМПАНІЙ

У статті досліджено особливості інтелектуального капіталу як об'єкта управління. Узагальнено існуючі механізми організаційного управління інтелектуальним капіталом. Розкрито сутність та поняття інтелектуальної власності, інтелектуального потенціалу, інтелектуального капіталу, комерціалізації, організаційного капіталу. Також проаналізовано структуру керування інтелектуальною власністю та зроблено окремі висновки. Наведено деякі аспекти вирішення питань, які відносяться до діяльності всієї інтелектуальної власності. Акцентовано увагу на роль механізмів управління інтелектуальним капіталом для вирішення проблем підвищення конкурентоспроможності та нарощування інтелектуального потенціалу компанії. Зроблено висновки та подано деякі рекомендації для подальших досліджень щодо управління інтелектуальним капіталом компаній

Ключові слова: інтелектуальний капітал, інтелектуальна власність, інтелектуальний потенціал, організаційний капітал, механізми організаційного управління, технологія, інновації, знання.

В статье исследованы особенности интеллектуального капитала как объекта управления. Обобщены существующие механизмы организационного управления интеллектуальным капиталом. Раскрыта сущность и понятие интеллектуальной собственности, интеллектуального потенциала, интеллектуального капитала, коммерциализации, организационного капитала. Также проанализирована структура управления интеллектуальной собственностью и сделано отдельные выводы. Приведены некоторые аспекты решения вопросов, которые относятся к деятельности всей интеллектуальной собственности. Акцентировано внимание на роль механизмов управления интеллектуальным капиталом для решения проблем повышения конкурентоспособности и наращивания интеллектуального потенциала компании. Сделаны выводы и предоставлены некоторые рекомендации для дальнейших исследований по управлению интеллектуальным капиталом компаний.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, интеллектуальная собственность, интеллектуальный потенциал, организационный капитал, механизмы организационного управления, технология, инновации, знания.

This paper investigates the features of intellectual capital as a control object. Existing mechanisms for organizational management of intellectual capital. The essence and the concept of intellectual property, intellectual capacity, intellectual capital, commercialization and organizational capital. Also analyzed the structure of the management of intellectual property and made some conclusions. Are some aspects of the issues that relate to the activities of all intellectual property rights. Attention is focused on the role of intellectual capital management mechanisms to solve problems competitiveness and increasing the intellectual potential of the company. Conclusions on the management of intellectual capital companies and provided some recommendations for further research.

Key words: intellectual capital, intellectual property, intellectual capacity, organizational assets mechanisms of organizational management, technology, innovations, knowledge's.

Постановка проблеми. У сучасних умовах для України постала об'єктивна потреба в понятті інтелектуальної власності як економічного об'єкта, так і аналізу особливостей створення та використання різних видів інтелектуальної власності. Досягти високого рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств можна підвищуючи ефективність використання інтелектуальних ресурсів, активізуючи інноваційну діяльність. Результатом цих дій буде збільшення частки об'єктів інтелектуальної власності в структурі капіталу підприємства. Наслідком цього може стати зростання наукоємності підприємств, підвищення їх конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості.

Для активізації інноваційної діяльності, створення і просування високотехнологічних товарів необхідне стимулювання розробників інтелектуального продукту для досягнення високих результатів ефективності, навчання спеціалістів технологіям і специфіці виведення розробок на міжнародний рівень, створення в Україні інноваційної інфраструктури. Це створить сприятливі умови для комерціалізації інноваційних розробок.

Аналіз актуальних досліджень. Вплив інформаційно-інтелектуальних ресурсів на результативність функціонування окремих економічних суб'єктів і на економічне зростання в цілому давно є об'єктом уваги дослідників і фахівців-практиків.

Підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств різних галузей економіки на основі використання результатів інноваційної діяльності є багатогранною проблемою. Роботи вітчизняних і зарубіжних учених, фахівців з менеджменту, інноваційної діяльності зробили вагомий внесок у вдосконалення управління механізмами управління інтелектуальним капіталом, інтелектуальною власністю, процесами формування інтелектуального потенціалу підприємств. Серед них можна виділити праці Й. Шумпетера,

Г. Беккера, Т. Шульцта, В. Рутгайзера, Дейвіда П. Нортонна, В. Іноземцева, Б. Леонтьєва, А. Проскурякова, С. Валдайцева, Л. Федулової, О. Бутнік-Сіверського, Г. Андрощука та ін.

Проте, незважаючи на численну кількість досліджень, багато теоретичних та прикладних аспектів управління інтелектуальним капіталом висвітлені не повною мірою. Існуючі механізми та підходи до управління інтелектуальним капіталом не дозволяють сформулювати цілісне уявлення, розглядаючи лише окремі сфери управлінської діяльності.

Метою статті є розвиток організаційно-економічних механізмів управління інтелектуальним капіталом компаній в умовах інноваційної економіки.

Виклад основного матеріалу. Доцільно зазначити, що проблема організації інноваційного типу економічного зростання має вирішуватися із забезпеченням необхідного впливу за наступними чотирма напрямками: інститутами, інноваціями, інвестиціями, інтелектуальним капіталом [1]. Капіталізація інтелектуальних ресурсів, тобто їхнє перетворення в інтелектуальний капітал і ефективне управління ним як сукупністю активів дає імпульс підвищенню конкурентоспроможності, вартості й привабливості компанії перед інвесторами і банками, що в сучасних умовах є основним чинником інноваційного розвитку компанії.

Сьогодні накопичено величезний закордонний досвід у сфері управління інтелектуальним капіталом. При цьому його оцінка визнається важливим інструментом керування, що покликаний обґрунтувати інвесторам різницю між ринковою капіталізацією компанії й балансовою вартістю її активів, а менеджменту компанії – продемонструвати масштаб і ступінь залучення інтелектуального капіталу в господарський оборот компанії.

Необхідність ефективної глобальної охорони інтелектуальної власності зумовила становлення глобальної системи регулятивних органів, головними компонентами якої стала Всесвітня організація інтелектуальної власності

(ВОІВ) і Світова організація торгівлі (СОТ). Стосується цієї системи і діяльність ЮНЕСКО. Міжнародне співробітництво у сфері інтелектуальної власності в основному регулюється Угодою по ТРІПС і угодами під егідою ВОІС. Угода ТРІПС узагальнила й об'єднала існуючі документи, взявши за основу принципи регулювання, що уміщуються в них, інтелектуальної власності і зробивши акцент на економічній складовій даного об'єкта. У цій ситуації у сфері регулювання ВОІС залишаються розвиток науки, моральний аспект, консультативні функції. ВОІС, створена і діюча як спеціалізована установа ООН, була покликана регулювати питання інтелектуальної власності в умовах існування двох протилежних політичних систем. У такій ситуації балансування важко забезпечувати імперативність видаваних актів, що стосуються питань, далеких від проблем міжнародної безпеки. В умовах міжнародної економічної інтеграції потрібні визначені гарантії в питаннях захисту інтелектуальної власності. На відміну від документів, що утверджує ВОІС, Угода по ТРІПС пропонує учасникам забезпечити правозастосування відповідно до передбаченої Угоди стандартами. Глобальна система охорони промислової власності спрямована на формування на світовому рівні єдиних підходів до забезпечення охорони винаходів, корисних моделей, промислових зразків, торговельних марок, сортів рослин, вказівок географічного походження товарів, топографій інтегральних мікросхем, фірмових найменувань, секретів виробництва та недопущення недобросовісної конкуренції [4].

Задача правового захисту і комерціалізації ІВ є вкрай складними, і їх розв'язання доступно лише фахівцям високої кваліфікації, що працюють в складі спеціально створених систем організаційного типу. Так, наприклад, у США захистом і комерціалізацією ІВ займаються біля 5000 інноваційних фондів та консалтингових фірм [2]. На жаль, в Україні таких організацій – одиниці.

Інтелектуальна активність, виражена в спеціальних знаннях і ефективній комунікації, стає фактором не тільки створення доданої вартості, але й

конкурентоспроможності, економічного розвитку організацій. Для багатьох видів продукції більша частина вартості створюється на стадії не стільки матеріального виробництва, скільки маркетингу, збуту, науково-дослідних і конструкторських розробок (НДДКР), обслуговування. Знання сприяють виникненню нових видів діяльності, виробництв і галузей, стають рушійною силою відновлення наявних технологій, ключовим фактором конкурентоспроможності й добробуту населення. Відбувається прискорення виробництва нового знання. Як наслідок, економіка перетворюється в систему, що функціонує на основі обміну знаннями і їхньою взаємною оцінкою. На перший план у діяльності підприємств, організацій виходить завдання виявлення, нагромадження й поширення інформації й досвіду, створення передумов для поширення й передачі знань [3]. І тут одним з головних факторів, які забезпечує інтелектуальну активність, стає рівень підготовки кадрів для економіки, заснованої на знаннях.

В основі цих категорій поняття «потенціал» і «капітал», які розрізняються й по суті, і по формах використання. Поняття «потенціал» означає сукупність наявних (явних і прихованих) коштів, можливостей, ресурсів у якій-небудь області. Потенційний – значить існуючий, але явно не проявляється, можливий. Капітал – це реально діюча частина потенціалу, здатна самозростати й приносити її власникові дохід. Інакше кажучи, капітал – це форма капіталізації потенціалу. Незалежно від того, яка сутність виступає як потенціал – природні ресурси, людина, знання (інтелект), фінанси, інвестиції, національне багатство й т. д., – її явна (видима), реально діюча частина, вступаючи у відношення ринкового обміну з метою одержання доходу, стає капіталом.

Категорія «інтелектуальний потенціал» зв'язується з поняттям «інтелект», що означає розум, розумові здібності людини. Інтелектуальний потенціал – це накопичені людиною (соціумом) знання, уміння, досвід, пізнавальні й духовні здатності практично використовувані або не задіяні, приховані.

Інтелектуальний капітал – це активно діюча частина інтелектуального потенціалу, спрямована на формування, розвиток і передачу знань, інформації, досвіду, пізнавальних і духовних здатностей людини, фірми, суспільства й, що приводить до росту доходів і національного багатства.

Відомий фахівець в галузі економіки знань А. Гапоненко розглядає таке поняття, як організаційний капітал як частину інтелектуального капіталу, що має відношення до організації в цілому [9]. Це процедури, технології, системи керування, технічне й програмне забезпечення, оргструктура, патенти, товарні знаки, культура організації, відносини із клієнтами. Організаційний капітал – це організаційні можливості фірми відповісти на вимоги ринку. Організаційний капітал відповідає за те, як людський капітал використовується в організаційних системах, перетворюючи інформацію. Організаційний капітал більшою мірою є власністю компанії й може бути відносно самостійним об'єктом купівлі-продажу. Як бачимо, зазначені характеристики цілком співвідносяться з сутністю організаційного ресурсу і в основному відображають усі його складові на мезорівні.

Усі проблеми, пов'язані з визначенням вартості корпорації і обліком так званих невидимих, «невловимих» активів (intangible assets) якраз і пов'язані з тим, чи може корпорація у своїй організаційно-виробничій розумовій діяльності не лише забезпечувати виробництво даного конкретного продукту, але освоювати новий продукт, під його освоєння формувати нові групи людей і перенавчати старих працівників, позбавитись від звичного способу діяльності, що склався. Корпорація, яка пройшла через формування нових технологій, через освоєння нових стандартів, володіє у своїй внутрішній прихованій розумоводіяльній структурі способами переходу від звичайного функціонування до мобілізації з виробництва якісно нового продукту, до відтворення персоналу, поховання старих способів діяльності та інтегрального розвитку своїх соціокультурних форм взаємодії як усередині самої корпорації, так і з середовищем [7].

Зважаючи на технологічні, юридичні й іміджеві ризики неналежної поведінки з ІВ, керівники компаній усе частіше вимагають створення механізму керування ліцензіями, що передбачає прозорі й регулярні процеси й процедури. На Заході така технологія називається software asset management (SAM). За допомогою SAM проводяться керування й оптимізація процесів придбання, введення в експлуатацію (розгортання), підтримки, використання й списання ІТ-додатків. Зокрема, у 2006 році для SAM було розроблено спеціальний стандарт менеджменту якості ISO, де, зокрема, було прописано, які процеси необхідні для ефективного управління ліцензіями. Друга частина стандарту ISO для керування ліцензіями, що детально розглядає тему ідентифікації ПЗ, опублікована наприкінці 2009 року [8].

Структура керування ІВ більшістю авторами подається так. Одним з головних органів у зазначеній структурі є Колегія як вищий колегіальний дорадчий орган, заснований на принципі представництва від кожного господарюючого товариства – учасника ІВ. Колегія виробляє рекомендаційні рішення щодо стратегічних питань розвитку й поточної виробничо-господарської діяльності ІВ, реалізація яких здійснюється через Раду директорів і генерального директора ІВ. Ті рішення, що стосуються діяльності інших підприємств-учасників ІВ, стають обов'язковими для виконання після їхнього затвердження радами директорів даних підприємств. Зокрема, на вищому рівні керування (рада директорів ІВ), який охоплює й діяльність основного суспільства й усіх підприємств, що входять в ІВ, вирішуються питання, що відносяться до діяльності всієї ІВ, у тому числі: 1) проведення єдиної інвестиційної, технологічної, збутової, виробничо-фінансової політики; 2) затвердження планів перспективного виробничого й соціального розвитку; 3) визначення напрямків використання прибутку й інших фінансових джерел; 4) розгляд звітності про підсумки фінансово-господарчої діяльності підприємств і т. ін.

Типовими випадками, коли необхідні модифікації, є наступні:

– підрозділ може тимчасово займатися програмою, наприклад, розробкою

нового технологічного процесу, проте після його завершення воно повертається до виконання колишніх функцій;

– підрозділ виконує великий обсяг цільових досліджень з певним числом програм, що переслідують ринкові цілі.

У такому разі дані структури набувають наступних загальних особливостей.

1. У межах даних структур кожний елемент виконує декілька функцій (просування, захист, генерування, оцінку і т. д.), здійснює контроль в рамках своєї компетенції. Результуюча спрямованість всіх пропонованих організаційних структур – просування ІВ.

2. У разі ухвалення рішення про реалізацію отриманого нововведення на ринку до процесу освоєння підключається команда захисту, який в описуваних структурах не виділяється в окремий підрозділ, оскільки в її склад можуть входити зовнішні співвиконавці, так як на сучасних хімічних підприємствах часто відсутні кваліфіковані фахівці у сфері захисту ІВ.

3. Усі дані організаційні структури формуються шляхом переміщення фахівців з «дисциплінарних» і програмних груп у команду просування ІВ.

4. Організація володіє великим ступенем сприйнятливості творчих ідей, тобто має місце високий рівень корпоративної культури, що має на увазі сприятливе середовище для реалізації ІП як окремого працівника, так і підприємства в цілому [6].

Оскільки основним ресурсом здобуття результатів інтелектуальної праці є інформація, то процес управління ІА слід розглядати, перш за все, як процес управління унікальними інформаційними потоками, що проходять усередині організації і поза нею. Рух інформаційного потоку, як правило, здійснюється по циклу, оскільки невідчутні активи не завжди споживаються в одному виробничому циклі, як оборотні кошти, і навіть не зношуються в безлічі виробничих циклів, як основні засоби, а можуть постійно удосконалюватися, створюючи нову вартість. Особливий інформаційний характер інтелектуальних

активів зумовлює необхідність вживання спеціальних інструментів і методів управління, що враховують особливості процесів генерації інформації і перетворення інформаційних ресурсів в інтелектуальний продукт.

Слід зазначити, що функція інформаційних технологій у сучасних компаніях змінюється з підтримуючої на розвиваючу, тобто створення потенціалу для підвищення ефективності роботи. Сучасні компанії мають усвідомити, що інвестування в інформаційні технології є не тільки обов'язковою умовою функціонування бізнесу, але й основою для створення довгострокових конкурентних переваг. Серед наявних провідних технологій можна виділити «Телеприсутність» (TelePresence), «Скайп» (Skype), CRM-система, система електронного документообігу та інші, які дозволяють значно скоротити час на обробку інформації та прийняття рішень.

З огляду на це, доцільним убачається створення єдиної системи управління інформацією, запровадження загальних правил роботи, створення умов для ефективного розповсюдження інформації всередині компанії і оперативного обміну знаннями. Прикладом може бути інтегрована система планування ресурсів підприємства або використання такого інструмента, як «Управління проектами» (Microsoft Project). Однак, запровадження нових технологій потребує обов'язкового попереднього навчання персоналу, підвищення рівня його технологічної освіченості. У свою чергу, навчання персоналу потребує від компанії відповідних інвестицій. Для оптимізації цих витрат можна запропонувати використання таких технологій, як відеоконференції, відеокурси та інші варіанти дистанційного навчання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Концентрація фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках науково-технічної діяльності, створення і розвиток інноваційного середовища і атмосфери інноваційної сприйнятливості, формування системи управління процесом інтелектуальної діяльності, налагодження і розвиток зовнішніх і внутрішніх комунікаційних каналів, а також пошук шляхів інтеграції у вітчизняний і світовий економічний

простір є завданнями, вирішення яких у значній мірі визначається рівнем усвідомлення ролі і мірою залучення до господарського обігу ресурсів нематеріального характеру. Ці ресурси складають основу інтелектуальних активів компанії.

При виборі і формуванні структури ІК компанії найбільшу перевагу і пріоритет слід віддавати тим елементам ІК, які носять мультиплікативний характер, позитивно впливаючи на решту елементів капіталу і трудові ресурси фірми, а також тим, які здатні до саморозвитку і самовідновлення. До таких елементів, зокрема, можна віднести інформаційні технології, організаційний і марочний капітал, а також капітал маркетингової взаємодії з клієнтами і бізнес – партнерами. У цілому механізм управління ІК має бути націлений на вирішення проблеми підвищення конкурентоспроможності підприємства за рахунок інноваційної діяльності, нарощування інтелектуального потенціалу компанії і підвищення рівня його використання.

Література

1. Калятин В.О. Интеллектуальная собственность (Исключительные права): учеб. / В.О. Калятин. – М: НОРМА, 2000. – 480 с.
2. Крайнев П.П. Интеллектуальна економіка: управління промисловою власністю / П.П. Крайнев; Академія правових наук України; НДІ інтелектуальної власності. – К.: Вид. дім “ІнЮре”, 2004. – 448 с.
3. Мельников О.Н. Управление интеллектуально-креативными ресурсами наукоемких производств. – М.: Машиностроение, 2004. – 399 с.
4. Рожков Г.В. Генезис глобальной инновационной экономики / Под ред. С.Г. Ерошенкова и М.Г. Ерошенкова. – М.: МАКС Пресс, 2013. – 556 с.
5. Рутгайзер В.М. Оценка стоимости бизнеса. / Учебное пособие. – М.: Маросейка, 2007. – 448 с.
6. Супрун В.А. Интеллектуальный капитал: Главный фактор конкурентоспособности экономики в XXI веке. / Монография. – М.: Книжный

дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 364 с.

7. Ходырев А. Занесли в актив / А. Ходырев // Эксперт. – 2010. – №11. – С. 21.

8. Цибульов П.М. Управління інтелектуальною власністю / П.М. Цибульов, В.П. Чеботарьов, В.Г. Зінов, Ю. Суїні; П.М. Цибульов (ред.). – К.: К.І.С., 2005. – 448 с.

9. Экономика, основанная на знаниях: [учеб. пособ.]; под общ. ред. А.Л. Гапоненко. – М.: РАГС, 2006. – 352 с.